

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-78>

УДК 330.1

ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

DIAGNOSIS OF THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY

Сіренко Крістіна Юріївнакандидат економічних наук, доцент,
Академія державної пенітенціарної служби
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2705-0924>**Гончаренко Оксана Григорівна**доктор економічних наук, професор,
Академія державної пенітенціарної служби
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1101-6019>**Любич Олександр Анатолійович**кандидат історичних наук, доцент,
Академія державної пенітенціарної служби
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5099-0821>**Sirenko Christina, Goncharenko Oksana, Lyubich Alexander**
Academy of State Penitentiary Service

Стаття присвячена діагностуванню рівня економічної безпеки національної економіки, що має важливе значення для України, для якої агресія Росії є чинником довгострокового негативного впливу на стан національної безпеки. Нині це завдання – одне з найважливіших національних пріоритетів, що потребує посиленої уваги з боку владних структур, політичних партій, науковців та громадськості. Метою даної статті є діагностування економічної безпеки України в розрізі складових, що її формують, на основі проведення аналізу основних тенденцій. Для досягнення визначеної мети й поставлених завдань використано систему загальнонаукових і спеціальних методів, а саме: узагальнення, наукової абстракції, історико-логічний для уточнення понятійно-категоріального апарату теорії економічної безпеки; метод системного аналізу, економічного аналізу, графічний, табличний метод, економіко-статистичний метод. В статті систематизовано складові елементи економічної безпеки національної економіки; здійснено діагностування темпів приросту ВВП, рівня фінансових можливостей країни, рівня споживчих цін (інфляції), оцінки чисельності населення, а також визначено основні дестабілізуючі фактори зниження економічної безпеки національної економіки. Практична цінність одержаних результатів полягає у розробленні науково-методичних пропозицій та практичних рекомендацій, які можуть бути застосовані у діяльності законодавчих і виконавчих органів влади при розробленні Стратегії забезпечення економічної безпеки України.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, дестабілізуючі фактори, розвиток, забезпечення.

Статья посвящена диагностированию уровня экономической безопасности национальной экономики, что имеет важное значение для Украины, для которой агрессия России является фактором долгосрочного негативного влияния на состояние национальной безопасности. Сейчас эта задача – одна из важнейших национальных приоритетов, что требует повышенного внимания со стороны властных структур, политических партий, ученых и общественности. Целью данной статьи является диагностирование экономической безопасности Украины в разрезе составляющих, которые ее формируют, на основе проведения анализа основных тенденций. Для достижения поставленной цели и поставленных задач использовано систему общенаучных и специальных методов, а именно: обобщение, научной абстракции, историко-логический для уточнения категориального аппарата теории экономической безопасности; метод систематизации, группировки для анализа основных научных подходов; метод системного анализа, экономического анализа, графический, табличный, экономико-статистические методы. В статье систематизированы составные элементы экономической безопасности национальной экономики; осуществлено диагностирование темпов прироста ВВП, уровня финансовых возможностей страны, уровня потребительских цен (инфляции), оценки численности населения и

определены основные дестабилизирующие факторы снижения экономической безопасности национальной экономики. Практическая ценность исследования заключается в разработке научно-методических предложений и практических рекомендаций, которые могут быть применены в деятельности законодательных и исполнительных органов власти при разработке Стратегии обеспечения экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная экономика, дестабилизирующие факторы, развитие, обеспечение.

The article is devoted to diagnosing the level of economic security of the national economy, which is important for Ukraine, for which Russia's aggression is a factor of long-term negative impact on the state of national security. Ensuring economic security is important for Ukraine, for which Russia's hybrid aggression is a factor in the long-term negative impact on national security. This task is one of the most important national priorities, which needs increased attention from government agencies, political parties, academics and the public. Economic security guarantees the state independence of Ukraine and is a condition for its progressive economic development and increasing the welfare of citizens. The purpose of this article is to diagnose the economic security of Ukraine in terms of its constituent components, based on an analysis of major trends. To achieve the defined goal and objectives, a system of general scientific and special methods was used, namely: generalization, scientific abstraction, historical and logical to clarify the apparatus of the theory of economic security; methods of systematization, grouping for the analysis of the basic scientific approaches; methods of system analysis, economic analysis, graphical, tabular methods, economic and statistical methods provided an opportunity to assess indicators of economic security of the national economy, as well as to identify the main threats affecting the economic security of the national economy. The article systematizes the constituent elements of economic security of the national economy; the diagnosis of GDP growth rates, the level of financial opportunities of the country, the level of consumer prices (inflation), population estimates and the main destabilizing factors in reducing the economic security of the national economy. The practical value of the obtained results lies in the development of scientific and methodological proposals and practical recommendations that can be applied in the activities of legislative and executive authorities in the development of the Strategy for ensuring the economic security of Ukraine.

Keywords: economic security, national economy, destabilizing factors, development, provision.

Постановка проблеми. Висока фінансова залежність держави, проблеми внутрішнього характеру й будь-які інші дестабілізуючі фактори стають причинами зниження економічної та, відповідно, національної безпеки. Тому необхідною умовою для нормального стійкого розвитку країни стає забезпечення захисту життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави. Постійна зміна внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку національної економіки актуалізує дослідження питання забезпечення економічної безпеки країни. Визначення стану її складових елементів на сьогодні має важливе значення, оскільки дозволяє своєчасно вжити заходів з організаційно-правового забезпечення економічної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у сучасну теорію і практику забезпечення економічної безпеки зробили вітчизняні науковці О. Барановський, З. Варналій [1], Т. Васильцева, О. Власюк, А. Гальчинський, Ю. Гончарова, В. Геєць [2], М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Кириленко, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. Маргасова [3], Г. Пастернак-Таранущенко, А. Роговий [4], Л. Яремко; а також зарубіжні вчені – Л. Абалкін [5], С. Дойл, Є. Олейников, В. Сенчагов, В. Тамбовцев, В. Паньков та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, виникає

потреба в удосконаленні діагностування рівня економічної безпеки національної економіки та обґрунтування шляхів її забезпечення, прикладне застосування яких дозволить стабілізувати розвиток економіки країни на основі виявлення загроз та дестабілізуючих факторів.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є діагностування економічної безпеки України в розрізі складових, що її формують, на основі проведення аналізу основних тенденцій. Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких завдань: систематизувати складові елементи економічної безпеки національної економіки; здійснити діагностування темпів приросту ВВП, рівня фінансових можливостей країни, рівня споживчих цін (інфляції), оцінки чисельності населення та визначити основні дестабілізуючі фактори зниження економічної безпеки національної економіки та напрямки її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення економічної безпеки – це гарантія самостійності та незалежності держави, умова стабільності і ефективного функціонування суспільства [3, с. 14]. Економічна безпека є видовою складовою національної безпеки і водночас належить до системи категорій економічної теорії [4, с. 8].

Офіційно термін «економічна безпека» був визнаний у 1985 р., коли на 40-й сесії Гене-

ральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція про міжнародну економічну безпеку. В ній було визначено, що світовій спільноті необхідно сприяти забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. На 42-й сесії Генасамблеї ООН прийнята Концепція міжнародної економічної безпеки.

На початку 90-х років В. Рубанов визначає економічну безпеку як здатність національної економіки забезпечити добробут нації та стабільність внутрішнього ринку незалежно від дії зовнішніх чинників [6, с. 31].

Пізніше академік Л. Абалкін визначає економічну безпеку як стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно, вирішувати соціальні задачі і коли держава має можливість розробляти та впроваджувати в життя незалежну економічну політику [5, с. 6]. Забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умова стабільності та ефективності життєдіяльності суспільства, досягнення успіху [4, с. 7].

Узагальнюючи всі наведені трактування можна відзначити різноманітність визначень категорії «економічна безпека», що свідчить про її складність, багатогранність та різноплановість (рис. 1).

Економічна безпека держави характеризується сукупністю умов, за яких забезпечується захист національних економічних інтересів та утримання соціально-економічних параметрів

у межах нормативних значень, завдяки чому національна економіка зберігає здатність задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства, генерувати інноваційні зрушення та реалізувати конкурентні переваги країни в рамках міжнародного поділу праці.

Складовими економічної безпеки, згідно з «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженими Наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29.10.2013 р. № 1277 [7], є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека. Параметри кожної зі складових економічної безпеки повинні забезпечити її збалансованість, а їхній рівень має бути достатнім для забезпечення належної стійкості системи до дії внутрішніх і зовнішніх загроз в поточному та довгостроковому періодах. Відповідно до цього необхідним є формування переліку вимог, якому має відповідати методика оцінки рівня економічної безпеки національної економіки, а саме:

- динамічність (врахування змінного середовища);
- репрезентативність (відображення найбільш суттєвих показників, що впливають на рівень економічної безпеки);
- інформаційна доступність (використання під час розрахунку офіційних статистичних даних).

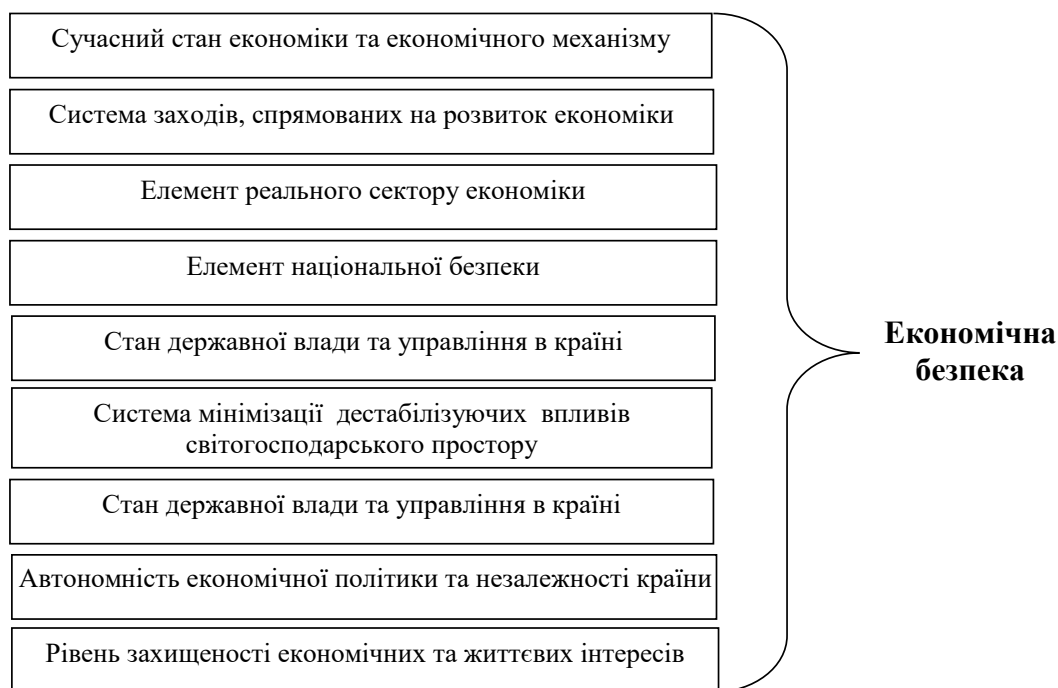

Рис. 1. Сучасні підходи до визначення категорії «економічна безпека»

Економічна безпека є багатогранним, багатоаспектним, системним явищем. Як система вона складається з великої кількості елементів, має ієрархію рівнів організації, здатна генерувати в процесі розвитку нові рівні, при цьому новий рівень впливає на попередні рівні, перебудовує їх, в результаті чого система отримує нову цілісність. Система забезпечення економічної безпеки передбачає організацію діяльності держави і суспільства для прийняття і реалізації рішень з питань національної безпеки з урахуванням концептуальних, організаційних і ресурсних аспектів формування і ефективного функціонування системи забезпечення економічної безпеки.

Основними елементами зазначеної системи є державні та недержавні інституції, які беруть участь у забезпеченні економічної безпеки відповідно до законодавства, а також нормативно-правові акти, які регламентують відносини в сфері економічної безпеки.

Отже, зазначене вище по тексту актуалізує необхідність діагностування основних макроекономічних показників рівня економічної безпеки національної економіки. Діагностування включає в себе комплексну характеристику основних індикаторів соціально-економічного розвитку України, а саме: темпів росту ВВП, рівня фінансових можливостей країни, рівня споживчих цін (інфляції), оцінку чисельності населення і розрахунки демографічних показників, оцінку зберігання цілісності держави, що забезпечують її економічну незалежність.

1. Розглянувши валовий внутрішній продукт (далі – ВВП), можна спостерігати його незначне зростання на 5,5% в 2020 році проти рівня 2019 року (рис. 2).

Однак, згідно даних Міністерства фінансів, спостерігалось падіння ВВП України в I кварталі 2020 року на 1,2%, в II кварталі було зафіксовано падіння на 11,2%, в III кварталі – на 3,5%, IV кварталі – на 0,5%. Основними чинниками цього стали карантинні обмеження, запроваджені в Україні та у світі у відповідь на поширення COVID-19, а також зниження внутрішнього попиту, передусім інвестиційного, пов'язаного з пандемією. Упродовж 2020 року спостерігалось суттєве зменшення валового нагромадження основного капіталу (24,4% р/р) майже в усіх видах діяльності. Суттєве зростання капітальних інвестицій продемонстрували лише поштова та кур'єрська діяльність унаслідок розвитку служб доставки та онлайн-торгівлі.

2. Обсяг ВВП у розрахунку на одну особу є одним з показників, що дозволяють кількісно оцінити економічне зростання в країні. На рис. 3 можна спостерігати зниження показника в доларовому еквіваленті в 2020 році проти рівня 2019 року. Хоча в гривнях даний показник зріс на 6,2% – з 94589,8 грн у 2019 р. до 100469 грн в 2020 році. Однак ця сума в гривні не враховує інфляцію, яка суттєво «з'їдає заробітну плату» Середня зарплата зростала останні кілька місяців 2020 року, і на кінець грудня вже була більшою за 12000 грн, хоча не перевищила рівня, який був у грудні 2019 року.

Якщо у 2018 інфляція майже сягнула 9,8%, то у 2019 лише трохи перевищила 4% і навіть у коронавірусному 2020-му була цілком в межах планового орієнтиру НБУ у 5%. Однак від початку 2021 року відбулося суттєве її зростання. Вже у січні інфляція становила 6,1%, а у лютому – 7,5%. У березні

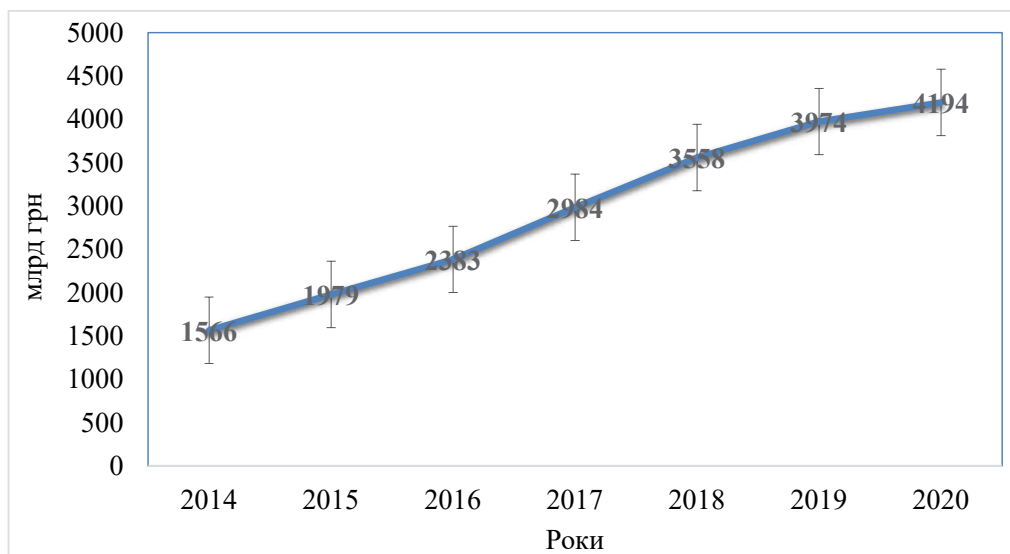

Рис. 2. Рівень ВВП України за 2014–2020 рр. [8]

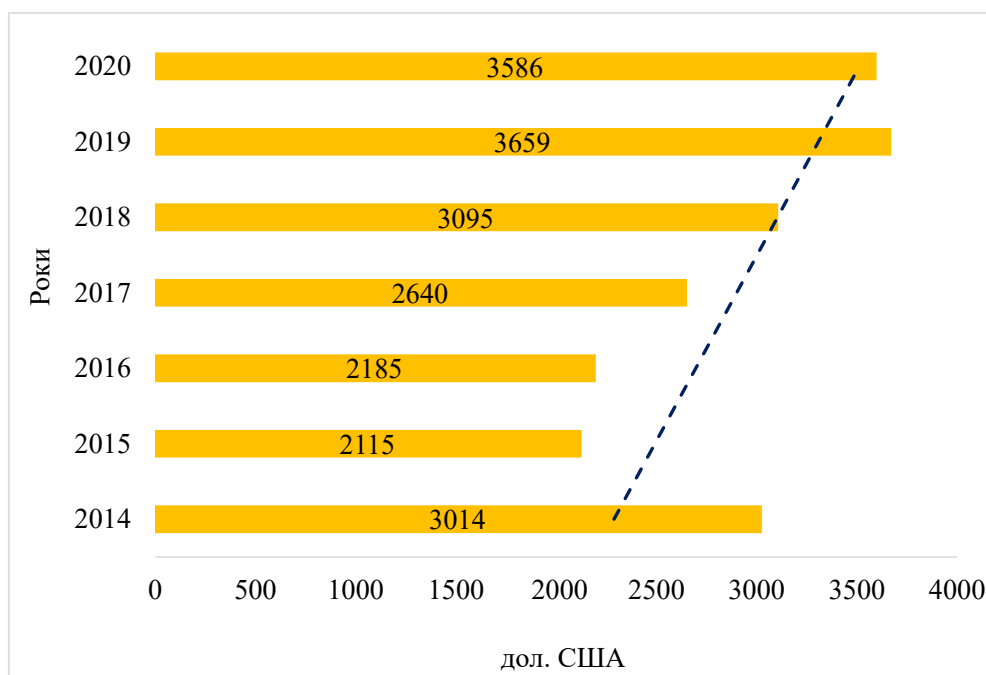

Рис. 3. ВВП на душу населення в Україні [8]

індекс споживчих цін у порівнянні з березнем минулого року сягнув 8,5%. Лише за три місяці цього року інфляція пододала показник 2019-го за весь рік. (рис. 4). НБУ називає кілька головних причин пришвидшення інфляції. Йдеться про зростання мінімальної зарплати з 1 січня 2021 року, коли мінімалка збільшилася одразу на 20% – із 5000 до 6000 тисяч гривень. У грудні цього року вона має зрости ще на 500 грн.

Економісти стверджують, що будь-яке підвищення заробітних плат має відбуватися тоді, коли зростає продуктивність праці і економіка. В іншому разі – а українська економіка минулого року скорочувалася – таке підвищення лише розкрутить інфляцію, а вона «з'їсть» усі підвищення.

Більша мінімалка означає більшу собівартість товарів чи послуг у будь-якій галузі. Наприклад, вона одразу ж відбивається у комунальних платіжках, які й без того «вразили» українців зими 2021 р. – особливо через подорожчання газу. Газ, за даними Держстату, подорожчав на 63,6%, електрика на 36,6%, каналізація – на 19,2%, водопостачання – на 11,7%, гаряча вода і опалення (для яких ціна газу все ще залишається регульованою) – на 10,4%. Від серпня 2020 року світові ціни на нафту зросли більш ніж на 50%. Дорожча нафта – це дорожче пальне, а Україна імпортує лівову частку і дизпалива, і бензину.

За даними Продовольчої сільськогосподарської організації ООН (FAO), у лютому індекс цін на харчі зріс на 17%. Це найвищі

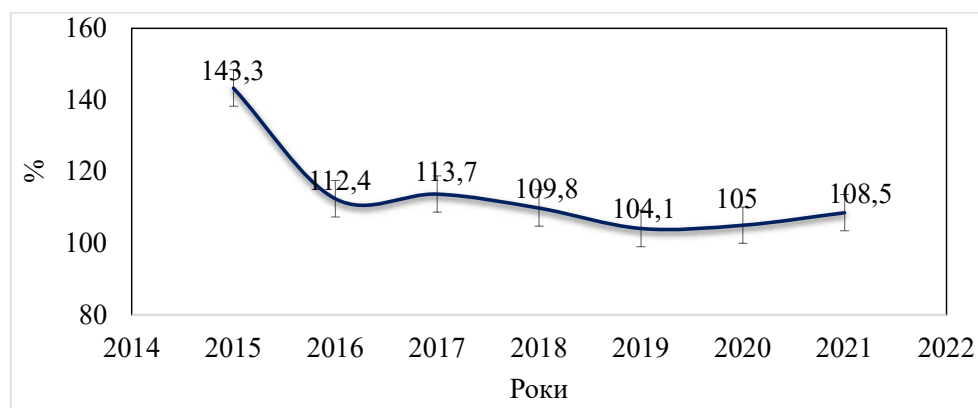

Рис. 4. Індекс інфляції в Україні [8; 9]

темпи росту з 2012 року. Звідси і зростання цін в магазинах – від олії, цукру та круп до борошна і хліба.

Крім того, дорожче зерно означає і дорожчі корми для тваринництва та птахівництва. Якщо додати до цього дорожчі паливо та електрику, а також підвищення зарплатні працівників, можна частково зрозуміти нинішні ціни на полицях магазинів. При цьому саме на харчі українці витрачають найбільшу частку своїх доходів – майже половину.

Із харчів беззаперечним лідером стали яйця, які від березня 2020 подорожчали у понад два рази або на 109,1%. В їх собівартості 60% – це складові на утримання та виведення курей – зерно, вода, світло. За яйцями йде цукор, ціни на який зросли у понад півтора рази (на 64,7%). Цукровари і буряківники пояснюють це поганим врожаєм буряка минулого року, але Антимонопольний комітет почав розслідувати цінову змову, а уряд намагається закрити дефіцит цукру імпортом. В трійці "лідерів" також соняшникова олія, що подорожчала на 48,5%. І це при тому, що Україна – найбільший світовий експортер олії соняшнику.

4. Україна за останні роки опинилася в глибокій «борговій ямі». Свідченням цього є офіційні дані Міністерства фінансів України.

Державний та гарантований державою борг України станом на кінець 2020 року становив 2,56 трильйона гривень, або 90,3 мільярда доларів. Доходи державного бюджету у 2020 році на 9 млрд грн перевищили план та становили 1,076 трлн грн, дефіцит держбюджету – 217,1 млрд грн. У Рахунковій палаті повідомляли, що попри перевиконання плану за надходженнями держбюджету на 2020 рік на 0,8%, план видатків недовиконали на 5% – на 67,3 мільярда гривень, а дефіцит – найбільший за 10 років.

За 2020 рік борг кожного українця зріс на 13,1 тис. грн – до 60,99 тис. грн. Головним чинником збільшення боргового навантаження стали зовнішні та внутрішні запозичення, які зробив уряд упродовж 2020 року.

До кінця 2021 року Україні необхідно повернути 914 млн доларів Міжнародному валютному фонду, з цієї суми відсотки налічують 185 млн доларів відсотків. Крім цього, країна повинна виплатити 21,784 млрд грн нерезидентам, які володіють українськими ОВДП. За 2022 рік за державним боргом потрібно виплатити 15,386 млрд доларів.

5. Оцінками чисельності населення і розрахунками демографічних показників займається Державна служба статистики. За її даними, чисельність населення на початок 2021 року – 41,6 мільйона осіб. Сюди включено населення невідконтрольних Україні територій Донецької і Луганської областей, причому цифра ця «законсервована» станом на початок 2014-го, але не входять АРК і Севастополь. Якщо прибрати сіру зону і окуповану територію Донбасу залишиться 37,5 мільйона – саме стільки мешкає на контрольованій території за офіційною статистикою. Але в нас є проблеми з обліком зовнішньої міграції. Тож насправді реально на контрольованій території України проживає мільйона на два-три менше.

Населення старіє і невпинно зменшується: наразі ми займаємо 33-тє місце у світі та 7-ме в Європі за кількістю населення. Переважання смертності над народжуваністю, масштабна трудова міграція, старіння населення стали вже звичними явищами. Найгірша ситуація в селах – вони фактично вимирають, як фізично, так і морально: молодь, якої там і так мало, втікає в міста. Спостерігалось перевищення кількості померлих над чисельністю народжених у розрахунку на 1000 наявного населення майже на третину. При цьому, майже третина населення України не доживає до 65-річного віку, що за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я вважається передчасною смертю. Основною причиною цього є висока захворюваність системи кровообігу та поява новоутворень у населення. Головними причинами ранньої смертності чоловіків залишається нездоровий образ життя, в тому числі зловживання алкоголь-

Таблиця 1

Державний борг України*

Державний зовнішній борг 100%	1 006 089 млн грн
Державний внутрішній борг 100%	1 251 947 млн грн
Гарантований державою зовнішній борг 100%	240 521 млн грн
Гарантований державою внутрішній борг 100%	35 726 млн грн
Всього	2 534 284 млн грн

* дані Міністерства фінансів України на 30 квітня 2021 р.

ними напоями, та несприятливі умови праці, поширення бідності.

Отже, на сьогодні основними дестабілізуючими факторами зниження економічної безпеки є такі: втрата Україною частини ВВП та зовнішньоекономічних позицій у результаті анексії частини національної території; криміналізація економічних відносин, зростання економічної злочинності та корупції та ін.; зростання зовнішньої фінансової заборгованості України при паралельному посиленні її залежності від іноземних кредитів та перевищенні критичного рівня зовнішнього боргу, припустимого для суверенної держави; криміналізація деяких видів зовнішньоекономічних зв'язків з Україною (у тому числі – торгівлі зброєю), неконтрольований вивіз капіталів з України; низький рівень соціальної орієнтованості економіки, падіння платоспроможності населення, скорочення ролі внутрішніх соціально-економічних стимуляторів економічного росту.

Висновки. Аналіз множини індикаторів економічної безпеки країни яскраво свідчить про несприятливу ситуацію в різних сферах економічної діяльності. Безсумнівно, велика кількість дестабілізуючих факторів спричиняє появу загроз, які є причиною зниження рівня економічної безпеки країни.

У Законі України «Про національну безпеку країни» визначено поняття загрози національній безпеці, що складають наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

Враховуючи наведені вище фактори зниження економічної та національної безпеки доцільним буде, на нашу думку:

– запровадження комплексного підходу до протидії загрозам широкого спектру на різних етапах;

– налагодження ефективної взаємодії між усіма суб'єктами, як державними, так і недержавними;

– запровадження єдиних підходів щодо виявлення, ідентифікації й оцінки загроз, підвищення рівня обізнаності суб'єктів щодо характеру їх впливів;

– забезпечення безперервності процесу державного управління, надання критично важливих послуг населенню, бізнес-процесів;

– налагодження стійких двосторонніх каналів комунікації уповноважених державних і місцевих органів з населенням тощо.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку» має періодично оновлюватися Стратегія національної безпеки України затверджена Указом президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, яка є основним документом довгострокового планування і якою визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки.

Зокрема, доцільно запровадити практику підготовки Реєстру загроз як складової Стратегії національної безпеки України. Цей реєстр мав би сприяти формуванню спільного бачення ризиків, їх рівнів, порядку взаємодії державного, приватного секторів та громадянського суспільства. Частково це завдання вирішено Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України від 14 березня 2016 року № 92/2016, якою визначено систему поглядів на розвиток безпекових та оборонних спроможностей України у середньостроковій перспективі, основні завдання розвитку сектору безпеки і оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. Київ : Знання України, 2011. 299 с.
2. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України : монографія. Харків : Константа, 2006. 272 с.
3. Маргасова В.Г. Детінізація національної економіки в контексті економічної безпеки України: колективна монографія / під ред. к.е.н., професора В.Г. Маргасової. Ніжин : ТПК «Орхідея». ФОП Лук'яненко В.В., 2014. 240 с.
4. Роговий А.В. Економічна безпека: детермінанти забезпечення в умовах циклічності економіки : монографія. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2017. 458 с.
5. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность: угрозы и их отражение. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 4–13.
6. Рубанов В.В. Безопасность – лозунги, теория и политическая практика. *РЭЖ*. 1991. № 17. С. 31–41.
7. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 року № 1277. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ME131588?an=1>
8. Міністерства фінансів України : веб-сайт. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
9. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES:

1. Varnalii Z.S. (2011) *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priority zmitsnennia* [Economic security of Ukraine: problems and priorities of strengthening]: monohrafiia. Kyiv: Znannia Ukrainy. (in Ukrainian)
2. Heiets V.M. (2006) *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative prospects of Ukraine]: monohrafiia. Kharkiv: Konstanta. (in Ukrainian)
3. Marhasova V.H. (2014) *Detinizatsiia natsionalnoi ekonomiky v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [De-shadowing of the national economy in the context of economic security of Ukraine]: kolektyvna monohrafiia. Nizhyn: TPK «Orkhidea». FOP Lukianenko V.V. (in Ukrainian)
4. Rohovy A.V. (2017) *Ekonomichna bezpeka: determinanty zabezpechennia v umovakh tsyklichnosti ekonomiky* [Economic security: determinants of security in a cyclical economy]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kondor». (in Ukrainian)
5. Abalkyn L.Y. (1994) *Ekonomicheskaya bezopasnost': ugrozy i ih otrazhenie* [Economic security: threats and their reflection]. *Voprosy ekonomiki*, no. 12, pp. 4–13. (in Russian)
6. Rubanov V.V. (1991) *Bezopasnost' – lozungi, teoriya i politicheskaya praktika* [Security – slogans, theory and political practice]. *REZH*, no. 17, pp. 31–41. (in Russian)
7. *Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, zatverdzheno Nakazom Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 roku*. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ME131588?an=1> (in Ukrainian)
8. *Ministerstva finansiv Ukrainy: veb-sait*. Retrieved from: <https://www.mof.gov.ua/uk> (in Ukrainian)
9. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: veb-sait*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)